

Zadnja video predstava

Vzpon in zaton video dobe na Slovenskem

Aleš Blatnik, foto: Zaš Brezar

December 1983. Ljubljanski zrak je bil takrat poln umazanih in vlage. Kaj dosti daleč se ni videlo, kar je bilo čisto v redu, ker kaj dosti tako ni bilo videti. Center mesta pa je bil vseeno še vedno bolj podoben mestu kot kakšni škatlici za Mozart kugle, polni turistov. Da gre država, v kateri se je takrat nahajala Ljubljana, v maloro, je bilo tudi že bolj ali manj jasno vsem. Kako relativno dolgo je že tega, lahko nazorno pove podatek, da je bilo to vseeno prej, preden je *Terminator* (The Terminator, 1984, James Cameron) napovedal veliko nevihto na obzorju.

Tega meseca se je pojavila v trafikah prva številka danes še skoraj pozabljene revije YU Video. V uvodniku urednik sicer piše, da je čas za revijo pravšnji, da je v Jugoslaviji že okoli 150.000 videorekorderjev, da pa je vprašanje, kako bodo izhajali. Da so si zamislili, da na tri mesece. Bojazen je bila odveč. Revija je bila silno lepo sprejeta, izhajati je začela mesečno. Šlo je za ultimativno video geek revijo, ki je prinašala v prvi meri teste najnovejše video opreme, pa tudi članke o filmih. Z drugimi besedami: hitro je postala obvezno filmofilsko branje.

Pojav revije je le nekoliko prehitel splošni video bum. Kmalu so začele cveteti videoteke in razne video presnemovalnice. Država je vse lepo legalizirala in največ jih je bilo registriranih kot popoldanska obrt. Video trg je cvetel vzporedno z inflacijo, ki smo je bili deležni. Prav video industrija je najbolje kazala, kako učinkovita je lahko podjetniška samoiniciativa, ki je ne regulira in duši država. Videoteke so se odpirale v stotinah. Skoraj vsaka prazna garaža se je spremenila v videoteko. Kako daleč je šlo to polpiratsko podjetništvo, pa je bilo verjetno moč najbolje videti v nastanku videoteke v avli kina Union, kjer si si lahko izposodil filme, preden so prišli v kino. Tega še Amerika ni imela. *Only in Yugoslavia!*

Cvetela je tudi prodaja kaset. Preko malih oglasov. Preko boljšega sejma, ki je bil v drugi polovici 80. na centralni ljubljanski tržnici in kjer je bilo treba najboljše stojnice zasesti že prejšnji večer in jih potem stražiti celo noč (s temi 'rezervacijami' za plačilo se je ukvarjal fant, ki je kasneje postal eden največjih slovenskih videotekarjev). Nastajali so pravi mali karteli trgovcev s kasetami, ki so se navsezgodaj zjutraj skoraj vsako nedeljo dobili na kavici v Vodnikovem hramu, kjer so se pomenili, kakšne cene bodo nastavili. Teh cen so se bolj ali manj vsi držali. Še ko so prodajali na črno,

so se med sabo opozarjali, če se je od kod primajal kak zagrižen inšpektor. A to je bilo kratkoročno, saj so videopodjetniki v veliki večini plačevali davke in upoštevali zakone, inšpektorji pa so se bolj ukvarjali s tem, ali so davki plačani ali ne, kot ali so urejene avtorske pravice.

Danes, v dobi internetske izmenjave datotek, se površno rado govori, da je piratski kruh lahek kruh. A od tiste množice videotekarjev in videopodjetnikov, ki so se pojavili v 80., jih je le malo res zaslužilo kaj konkretnega (največji so se sicer prelevili v 'ugledne', povsem legalne distributerje, ki delujejo še danes – nekaj več o tem v knjigi *Digitalna filmska revolucija*): jugoslovansko gospodarstvo je bilo enostavno prešibko, kupna moč ni mogla parirati kupni moči zahoda in zaslužki, primerjani s tujim standardom, niso bili kaj posebnega. Je pa bila to izredno organizirana industrija z mnogimi akterji na vsakem nivoju. Najbolj trdo so delali brez dvoma šoferji, ki so dneve in noči vozili prazne kasete iz Nemčije. Nekateri so pri svojem početju dobesedno izgubili življenje, pri nonstop dolgih vožnjah je utrujenost naredila svoje in avtomobilske nesreče niso bile redke. Romantične predstave o piratskem življenju imajo svoje meje.

Z nastopom samostojne Slovenije so se začele stvari radikalno spreminjati in formalno urejati. Igralci so se zamenjali. Nekdanji presnemovalci so kar čez noč bolj ali manj poniknili, na sceno so prišle videoteke, urejene po vseh na novo spisanih pravilih in zakonih. Njihovo število je bilo precej manjše. Nič več ni bilo videotek po garažah. Predvsem pa se je radikalno zmanjšala ponudba filmskih naslovov. Namesto tisočev je bilo legalno izdanih komaj nekaj sto naslovov, pa še ti filmi na začetku niso imeli slovenskih podnapisov, saj je bil glavni dobavni center še vedno Beograd. Zlata doba videa je tako minila, čeprav so se nekateri tudi tem novim časom prav lepo prilagodili in pridno gradili svoje male videotečne imperije. Najemnine za prostore so bile zmeraj zelo visoke in to je botrovalo tudi temu, da na naš trg ni nikoli vstopila nobena tuja veriga – nekaj časa se je za vstop zanimalo neko avstrijsko podjetje. Ko so ugotovili, da so najemnine višje kot na Dunaju, so se pobrali. Tako je videotečni posel rasel zelo organsko: tisti, ki so se s tem ukvarjali, so v širitev vlagali bolj ali manj lastna sredstva in dobičke, kar je pomenilo, da je bil video posel obsojen na počasno rast. Ker so se z njim ukvarjali predvsem marketinško neveščji ljudje, je video izposoja v novih, legalnih časih ostajala precej marginalen posel: kako ga spopularizirati, se ni sanjalo nikomur, kakšnega resnega aktivnega združenja videotekarjev, ki bi vlagali v filmsko fanovsko sceno, pa tudi ni bilo. Distributerji so nove naslove prodajali po precej zasoljenih cenah, v reklamo pa niso vlagali, in to je bilo to. Stokanja je bilo veliko in verjetno bi vse skupaj precej neopaženo kar pocrkalo, če ne bi na trg treščil DVD-format.

DVD-ploščki so bili na začetku svinjsko dragi, kopiranja pa praktično ni bilo, saj še ni bilo poceni DVD-rekorderjev. Kljub temu, da na domačih DVD-izdajah praviloma ni bilo dodatkov, ki so se pokazali za tako priljubljene v tujini, da je DVD začel filmski industriji prinašati težke dodatne milijarde, o katerih se jim prej še sanjalo ni, in kljub temu, da so bile DVD-izdaje za videotekarje še dražje, kot so bile na voljo v prosti prodaji, pa so vseeno prinesli nov up za videotekarje. Ljudje so si namreč množično začeli opremljati domača kina, z zvočniki, velikimi ekrani in vsem, kar sodi zraven. VHS se za take potrebe ni več obnesel. DVD-je kupovati je bilo pregrešno drago, edina alternativa je bila izposoja in videoteke so vstopile v svojo drugo zares zlato dobo (jasno pa ne takšno, kot je bila v zlatih 80.) kar nekaj let po tem, ko o reviji YU Video ni bilo več ne duha ne sluha, da bi o tem bumu lahko poročala.

Posel je cvetel in videoteke so ponovno postale zbirališča ljudi, kjer se je o filmih debatiralo in videvalo vedno iste obraze, ki so prihajali po dnevno dozo filmskega fiksa: v najbolj znani ljubljanski videoteki si lahko videl vse, od estradnikov, podjetnikov, bankirjev in do najvišjih politikov.

Sorazmerno pozno, ko je vsa scena – tudi zaradi internetne izmenjave datotek – že začela nekoliko zamirati, smo v Sloveniji dobili tudi svojo verzijo priljubljene ameriške videoteke Netflix, projekt Itivi. Ta je bil zastavljen profesionalno

in ambiciozno, a žal na napačnem, preplitvem trgu. Izdanih video naslovov je bilo na DVD-jih enostavno premalo. Netflix je v Ameriki v prvi meri zmagal zaradi svojega ogromnega kataloga in tega, da ni zaračunaval zamudnin, ker si izposojeno lahko obdržal toliko časa, kolikor si hotel. Še vedno se sicer zdi, da bo v drugi etapi spletnega video posla tudi v Sloveniji kdo le lahko služil: ne s pošiljanjem DVD-jev po pošti, kar je osnovni poslovni model Netflix in Itivija, temveč s posredovanjem filmov preko interneta ali kableskega sistema v ogled na zahtevo. Gregor Cuzak, direktor podjetja Itivi, pravi: »Izposoja filmov na fizičnih medijih je *passé*. Še vedno sicer obstaja hvaležna nišna ciljna skupina, ki ji izmed vseh možnosti gledanja filmov najbolj ustreza uporaba srebrnih ploščkov, ki jih na kakršenkoli način dobijo v uporabo. Tej skupini uporabnikov je smiselno nuditi storitev, jedro izposoje filmov in drugih videovsebin pa je potrebno preseliti v digitalno distribucijo oziroma VOD. Brez tega videoteka ne more preživeti. Glede na zaton fizičnih videotek in njihovo razdrobljenost ne bi bilo napak razmisliti o njihovi združitvi, saj bi z združenimi močmi videoteke lažje zmogle prehod na VOD. Sicer bodo v VOD-u vladali telekomer ter TV-postaje. Prvi zaradi infrastrukture, drugi zaradi naravnega prehoda iz linearne v nelinearno televizijo.«

Fizičnim videotekam se tako že nekaj let ne piše več dobro. Trenutno situacijo Marko Viličnjak, ki vodi največjo ljubljansko

sko videoteko Music Box, vidi takole: »Absolutno predolgo traja, da filmi izidejo na fizičnih nosilcih. Do takrat zanimanje za film že mine, saj je to največkrat več mesecev po kinu, ljudje pa lahko velikokrat te filme dobijo na internetu. Včasih se je zelo veliko razburjalo zaradi piratskega kopiranja DVD-jev, ki kakšne večje škode ni delalo. Danes pa se zdi, kot da so vsi vrgli puško v koruzo, in se le mirno gleda, kako se vsebine prenaša zastoj z interneta. Mi našo videoteko gradimo predvsem na širokem izboru, imamo največjo izbiro filmov in tudi ogromno kulturnih, redkih filmov. V poslu smo že 17 let, a zadnja leta so se razmere zelo poslabšale. Katastrofalna je tudi mestna politika, ki je izredno nenaklonjena poslu. Mestno jedro Ljubljane v tem smislu popolnoma zamira, delno kot posledica nemogoče prometne ureditve, kjer v iskanju prostega parkirnega prostora lahko stranke v nedogled krožijo po enosmernih ulicah, delno pa zato, ker center Ljubljane občanom ne nudi skoraj ničesar več, razen gore barčkov in restavracij, ki pa so z zasoljenimi cenami v prvi meri past za turiste. V takem poslovnem okolju tudi drugi trgovci in podjetniki ne morejo uspevati, kaj šele videotekarji, katerih dejavnost je že tako v krizi.«

Na slovenskem spletnem forumu za filmofile Filmklub se je pred leti linkalo na spletne strani slovenskih videotek. Danes teh strani kot tudi videotek, ki so jih objavljale, skoraj ni več. Lani so baje v Ljubljani obratovale le še štiri video poslovalnice, kar je v skladu s svetovnimi trendi, kjer je druga najve-

čja video veriga Movie Gallery letos zaprla čisto vse trgovine, največji igralec Blockbuster pa napoveduje zaprtje vsaj 1.000 trgovin – poleg tega je Blockbuster tako ali tako ves čas na robu poslovne vzdržnosti. V Ameriki cvetita vsaj RedBox (veriga videoavtomatov) in že omenjeni Netflix.

Ker se pri nas avtomati niso nikoli zares prijeli (bili so enostavno predragi za upravljanje, saj je bilo s strani države neobdavčeno študentsko delo cenejše kot tovrstna avtomatizacija), Itiviju pa na domačem trgu tudi ni uspelo to, kar je v Ameriki uspelo Netflixu, se zastavlja vprašanje, kaj se bo zgodilo, ko bo vrata zaprla še zadnja slovenska videoteka. Kakšnih omembe vrednih sistemov za legalni ogled filmov na internetu namreč za naš trg kar ni in ni, tako da si odjemalci iščejo filme, kakor vejo ali znajo: bodisi jih naročajo pri *amazonih* tega sveta ali pa jih dobivajo z izmenjavo datotek, kar še zdaleč ni urejeno področje; nekateri temu rečejo kar piratstvo, pa čeprav s tem nihče ne služi. Uradna filmska distribucija se namreč za slovenske video-filmofile ne zmeni kaj dosti. Enostavno ni ne znanja ne igralca, ki bi bil pripravljen vložiti konkretna sredstva za razvoj tovrstnega poslovnega segmenta.

Če bi Henry Hill iz *Dobrih fantov* (Goodfellas, 1990, Martin Scorsese) fural slovensko videotečno zgodbo, bi lahko zaključil: »*Everything was for the taking. And now it's all over.*«

Filmske pravice na voljo po dogovoru.